

जलचारीका (मत्स्यपालन प्रश्नमंजूषा)

- 1. मत्स्यसंवर्धन म्हणजे काय ?**
 - तलावातील पाण्यात अनुकूल वातावरण निर्माण करून त्यात निवडक माशांची पिल्ले सोडावयाची व त्यांची जोपासना करून जास्तीत जास्त मत्स्योत्पादन मिळवणे म्हणजेच मत्स्यसंवर्धन होय.
- 2. किफायतशीर मत्स्यसंवर्धनासाठी योग्य जागेची निवड करताना कोणत्या बाबी विचारात घ्याव्यात ?**
 - अ) पाणी धरून ठेवणारी जमीन: चिकण माती, गाळाची किंवा काळी माती असलेली जमीन
 - ब) सातत्याने आणि मुबलक पाणीपुरवठ्याची सोय
 - क) निवडलेली जागा साधारणतः आल्कधर्मी (पी.एच.75 ते 8) असावी
 - ड) तळे बांधण्यापूर्वी पर्जन्यमान, पूरपरिस्थिती, पाण्याचा निचरा इ. बाबींचा विचार करावा.
- 3. मत्स्यसंवर्धन तलावाचे क्षेत्रफळ किती असावे ?**
 - किफायतशीर मत्स्यसंवर्धनासाठी सुमारे 2 ते 4 हेक्टर क्षेत्रफळाची जमीन आवश्यक आहे. प्रत्येक तलावाचे क्षेत्रफळ 0.4 ते 0.1 हेक्टर असावे असे तळे आर्थिक व तांत्रिक दृष्ट्या अधिक फायदेशीर ठरते.
- 4. तलावाचा आकार आणि खोली किती असावी ?**
 - मत्स्यसंवर्धन तलाव बहुधा आयताकृती असावा. सुमारे 100 मी. लांब आणि 40 मी. रुंद आकाराचे आणि 2 ते 3 मीटर खोलीचे मत्स्यतळे तांत्रिकदृष्ट्या अधिक किफायतशीर ठरते.
- 5. तलावाभोवती बांध घालताना कोणती काळजी घ्यावी ?**
 - बांधाची उंची पाण्याच्या इष्टतम पातळीपेक्षा किमान 1 मीटर जास्त ठेवावी. बांधाच्या 1 मीटर उंचीसाठी बांधाचा पाया 1.5 मीटर रुंद ठेवावा म्हणजे उताराचे प्रमाण 1:1:5 असे असावे.
- 6. गोड्यापाण्यातील मत्स्यसंवर्धनासाठी उपयुक्त माशांच्या प्रजाती कोणत्या आहेत ?**
 - भारतात मत्स्यसंवर्धनाकरिता प्रामुख्याने भारतीय प्रमुख कार्प मासे उदा. सायाप्रिन्स , गवत्या आणि चंदेरा इ. माशांची निवड करणे उपयुक्त आहे.

7. **गोडपाण्यातील कोळंबी संवर्धनासाठी उपयुक्त प्रजाती कोणत्या ?**
- गोडपाण्यातील कोळंबी उदा. मॅकोब्रॅकीय रोझेनबर्गी व मॅकोबॅकीयम मालकमसोनी इत्यादी प्रजातीची निवड संवर्धनासाठी करावी.
8. **मत्स्य आणि कोळंबी संवर्धनामध्ये योग्य जातीची निवड करताना कोणत्या बाबी पाळ्याव्यात ?**
- अ) हवामानाशी जुळवून घेणाऱ्या आणि त्यांच्या वाढीचा वेग उच्च दर्जाच्या असणाऱ्या मत्स्य प्रजातीची निवड करावी.
- ब) पुनरुत्पादनास योग्य अशा प्रजातीची निवड करणे फायदयाचे आणि बीज सुलभरितीने मिळावयास हवे.
- क) पाण्याच्या तळाकडील, मध्यभाग आणि पृष्ठभागातील नैसर्गिक अन्नाचा पूर्ण उपयोग करणाऱ्या माशांच्या प्रजाती निवडाव्या.
- ड) बाजारात मागणी असणाऱ्या आणि चांगला विक्री दरही मिळेल अशा माशांची निवड करावी.
9. **मत्स्यसंवर्धन कोणकोणत्या प्रकारे करता येते ?**
- मत्स्यसंवर्धनाचे प्रकार—
- छोटी तळी, कार्प व मागूर मास्याचे संवर्धन, कोळंबी संवर्धन, शोभिवंत मास्यांचे संवर्धन, निमखाऱ्या पाण्यातील कोळंबी व इतर माशाचे संवर्धन
10. **एकात्मिक मत्स्यसंवर्धन म्हणजे काय ?**
- एकात्मिक पद्धतीमध्ये मत्स्यसंवर्धनाबरोबरच बदक पालन, कुक्कुटपालन, वराहपालन, भातशेती आणि तलावाच्या बांधावर केळी, संत्रा या सारख्या फळबागांची लागवड करता येते.
11. **शोभिवंत माशांचे संवर्धन फायदेशिर आहे का ?**
- शोभिवंत माशांना आजकाल बाजारात खुप मागणी आणि चांगला दर उपलब्ध असल्यामुळे त्यांचे संवर्धन फायदेशीर ठरते. शोभिवंत मासे उदा. गप्पी, मोली, गोरमी, स्वोर्डटेल, गोल्डफिश, एंजेल, सिकलिड इ. माशाचे छोटया मातीच्या तलावात अथवा सिमेंट टाकीमध्ये प्रजनन व संवर्धन करता येते.

12. मोठ्या जलाशयांमध्ये मत्स्यसंवर्धनाच्या कोणत्या पद्धती उपलब्ध आहेत ?
- अ) पिंजरा पद्धत : गॅल्वनाईज्ड स्टील, अॅल्युमिनीयम, बांबू, फळ्या, नायलॉन जाळे इत्यादींचा वापर पिंजरे बनवता येतात. हे पिंजरे तरंगत व शिसे यांच्या मदतीने पाण्यात आवश्यक त्या खोलीवर तरंगत ठेवता येतात.
 - ब) 'पेन मल्लसंवर्धन' जलाशयाच्या काठाडोट भागात बांबू आणि जाळे रोवून मत्स्य संवर्धन करता येते.
13. भक्षक व भक्ष्य मत्स्यसंवर्धनासाठी उपयुक्त माशांच्या प्रजाती कोणत्या आहेत ?
- गोड्या पाण्यातील मरळ हा मासांहारी मासा असून त्याचे भक्ष्य तिलापिया हे आहे. या दोन्ही माशांचे एकत्रित संवर्धन उथळ व दलदलीच्या ठिकाणी करता येते. तलावामध्ये तिलापियाची पैदास अतिजलदरित्या होत असल्याने मरळसाठी खाद्य उपलब्ध होते.
14. उथळ दलदलीच्या किंवा शेवाळयुक्त पाण्यात संवर्धनासाठी कोणत्या माशांची निवड करावी ?
- पाण्याबाहेर श्वसन करू शकणारे मासे उदा. मागूर, शिंगी, मरळ इ. माशांचे अल्पकाळ टिकणाऱ्या, उथळ व दलदलीच्या ठिकाणी संवर्धन करता येणे शक्य आहे.
15. मत्स्यसंवर्धन सुरुवात करण्याआगोदर तलाव सुकवण्याचे कोणते फायदे ?
- अ) मत्स्यसंवर्धन तलाव उन्हाळ्यात पूर्णपणे कोरडा करून सुकविण्यामुळे कुजलेल्या वनस्पती, प्राणी मातीत एकरूप होतात आणि पर्यायाने तळ्याची उत्पादकता वाढते.
 - ब) तळे सुकवण्याचा आणखी एक फायदा म्हणजे संहारक मासे व इतर अनावश्यक प्राण्यांचा नाश करता येतो.
16. मत्स्यसंवर्धनासाठी योग्य तापमान किती असते ?
- तळ्यातील पाण्याचे तापमान माशांच्या हालचालीसाठी, जगण्यासाठी व वाढीसाठी महत्त्वाचे असून 24° ते 30° सेल्सिअस पाण्याच्या तापमानात माशांची योग्य वाढ होते.

17. **मत्स्यसंवर्धन तलावातील पाण्याचा रंग कसा असावा ?**
- अ) मत्स्य तलावातील पाणी कधीही स्वच्छ, निवळशंख असु नये कारण माशांच्या आहारातील मुख्य घटक असलेल्या प्लवंगाची उत्पत्ती निकृष्ट दर्जाची असते.
- ब) मातीसारखा, चहासारखा रंग पाण्यातील मातीच्या सुक्ष्म कणांची उपस्थिती दर्शवितो जे मत्स्यसंवर्धनासाठी पोषक नसते.
- क) पाण्याचा हिरवट रंग वनस्पती प्लवंग दर्शवितो.
- ड) पाण्याचा बदामी किंवा तपकिरी रंग प्राणी प्लवंग दर्शवितो
18. **माशांच्या योग्य वाढीसाठी मत्स्यसंवर्धन तलावात प्राणवायूचे प्रमाण किती असावे ?**
- माशांच्या योग्य वाढीसाठी संवर्धन तलावात किमान 5 ते 10 मि.ग्रॅ. प्रती लिटर प्राणवायू असणे आवश्यक आहे.
19. **संवर्धन तलावात कार्बन डाय ऑक्साइडचे किमान प्रमाण किती असावे ?**
- संवर्धन तलावातील पाण्यात कार्बनडाय ऑक्साईड प्रमाण 20 मि. ग्रॅ. प्रती लिटर पेक्षा कमी असावे जेणेकरून ते माशांसाठी घातक ठरणार नाही.
20. **मत्स्यसंवर्धन तलावातील पाण्याचा सामू किती असावा ?**
- सामूचा निर्देशक 7.5 ते 8.5 माशांच्या वाढीसाठी उपकारक ठरतो.
- सामूचा निर्देशक 6.0 पेक्षा कमी आणि 9.0 पेक्षा जास्त झाला तर माशांच्या वाढीवर विपरीत परिणाम होतो. पाण्याचा सामू योग्य मात्रेत ठेवण्याची चुन्याचा वापर करतात.
21. **तलावाची प्राथमिक उत्पादकता वाढवण्यासाठी कोणती खते वापरावीत ?**
- तलावातील प्राथमिक उत्पादकतेसाठी दोन प्रकारची खते वापरली जातात.
- अ) सेंद्रीय खते— उदा. शेणखत, शेंगदाणा पेंड इत्यादी
- ब) असेंद्रीय खत— उदा. युरिया, फॉस्फेट्स, नायट्रेट, अमोनियम सल्फेट इ.
22. **संवर्धन तलावात खताची मात्रा कशी राखावी ?**
- दोन ते तीन एकाच वेळी तलावात खालीलप्रमाणे वापरावयाची असतात.
- अ) प्राथमिक सेंद्रीय खताची मात्रा उदा. प्रति हेक्टरी 5000 किलो शेण
- ब) पाठोपाठ प्रत्येक महिन्यात हेक्टरी 1000 किलो शेण
- क) सुफला (20:20:0) हे असेंद्रीय खत सामान्यपणे 100 किलो प्रतिमहीना प्रति हेक्टरी द्यावे. यापैकी ब आणि क मध्ये सुचविलेली खते 15 दिवसांच्या फरकाने द्यावी.

23. अतिरिक्त चातांच्या मात्रेमुळे संवर्धनामध्ये कोणत्या समस्या उदभवतात ?
- गरजेपेक्षा अधिक खंतामुळे माशांना कल्ले कुजण्याचा (गिल रॉट) रोग होऊ शकतो. तसेच तलावाच्या पाण्यात प्राणवायूची कमतरता भासते. संगोपन तळ्यात रासायनिक खतांच्या वापरामुळे अतिशेवाळ वृद्धी होते व ती बराच काळ टिकते. ही शेवाळ वृद्धी नाजूक मत्स्यबीजाला हानीकारक असते.
24. तलावातील पाण्यातील अतिरिक्त प्लवंगाचे प्रमाण कमी कसे करावे ?
- बेसुमार वाढलेल्या प्लवंगाचे निर्मुलन करण्यासाठी शेण व मातीचे मिश्रण योग्य प्रमाणात पाण्यावर टाकावे .
25. संवर्धनापुर्वी तलावात चुना मिसळण्याचे कोणते फायदे आहेत ?
- अ) चुन्यामुळे तलावाच्या तळाशी साठलेले विषारी वायू नाहीसे होतात.
 - ब) आम्लाचा निर्देशांक वाढून तो स्थिर राहण्यास मदत होते.
 - क) पाण्यात असणारे अतिरिक्त जैविक घटक चुन्यामुळे मोकळे झाल्यामुळे वनस्पती व वनस्पती व प्राणी प्लवंगाची वाढ मुबलक प्रमाणात होते.
 - ड) मत्स्यबीजाला रोग होण्याची शक्यता कमी होते.
26. तलावातील चुन्याच्या मात्रेचे प्रमाण किती असावे ?
- अ) चुनखडीची (कॅल्शियम कार्बोनेट 90 ते 90 टक्के) भुकटी एक हेक्टर क्षेत्राला 250 किलो या प्रमाणात तळभागावर पसरवातात किंवा तळ्याच्या पाण्यात मिसळतात.
 - ब) जमीन आम्लधर्मी असल्यास चुन्याची मात्रा 1000 किलोपर्यंत वाढवावी
 - क) जमीन अल्कीधर्मी असेल तर चुन्याची मात्रा 200 किलोपर्यंत कमी करावी.
27. तलावातील तण आणि पाणवनस्पतीचे निर्मुलन कसे करावे ?
- अ) पृष्ठभागावर तरंगणाऱ्या वनस्पती हाताने किंवा जाळी लावून काढाव्यात.
 - ब) काटेरी तारा पाण्यात तळापासून ओढून फिरवल्यास पाण्यात पूर्ण बुडालेल्या वनस्पती मुळे उखडता येतात.
 - क) सर्वात चांगला उपाय म्हणजे गवत्या मासा दिवसाकाठी एक किलो वनस्पतीचा फडशा पाडतो.
28. मत्स्य हानीकारक असलेल्या पाणकिटकांचा प्रार्दुभाव कसा रोखतात ?
- पाणीकीटकांचा नाश करण्याकरिता हेक्टरी 60 कि.ग्रॅ. तेल आणि 20 कि.ग्रॅ. साबण यांचे मिश्रण पाण्याच्या पृष्ठभागावर पसरावे.

29. **मत्स्यबीज वाढीसाठी अपायकारक असणारे संहारक जातीचे मासे कोणते आहेत ?**
- मरळ, शिवडा आणि जिताडा इ. जातीचे मासे ज्यांची वाढ कार्पससारखे झपाट्याने होत नाही ते वनस्पती व प्राणी प्लवंग संपवून टाकतात ज्यामूळे मत्स्यबीज व वाढणाऱ्या माशांना अन्नाचा तुटवडा भासतो.
30. **संहारक आणि मत्स्यभक्षक माशांचे निर्मुलन कसे करावे ?**
- अ) मत्स्यबीज सोडण्यापूर्वी तलाव कोरडा करावा जेणेकरून स्थानिक मासे मरून जातील.
- ब) पाणी सोडलेल्या तलावात वारंवार जाळी फिरवून स्थानिक व संहारक जातींचे मासे काढून टाकावेत.
- क) नवीन पाणी घेताना तलावाच्या आतल्या बाजूला बारीक जाळी बसवावी.
- ड) अखेरचा उपाय म्हणजे काही रसायने उदा. डेरिस रूट पावडर, मोहाची पेंड, अथवा गूळ इत्यादीचा योग्य प्रमाणात वापर करावा.
31. **मत्स्यबीजांचे त्यांच्या आकारावरून कोणते प्रकार पडतात ?**
- मत्स्यजिरे : लांब सुमारे 8 मि.मि.
- मत्स्यबीज (फ्राय) : लांब साधारण 25 मी. मी.
- अर्धबोटुकली (सेमी फिंगरलिंग) : लांबी सुमारे 26 ते 50 मि. मि.
- बोटुकली (फिंगरलिंग) : साधारण 51 ते 150 मि. मि. लांबी
32. **मत्स्यबीज कुठे उपलब्ध होईल ?**
- मत्स्यबीजसाठी पेंच, वेणा व खिंडसी या नागपूर जिल्ह्यातील व हडपसर, जि. पुणे धोम, जि. सातारा आणि खोपीली जि. रायगड येथील शासकीय मत्स्यबीज निर्मिती केंद्राशी संपर्क साधावा. मत्स्यविज्ञान महाविद्यालय, नागपूर इथेही मत्स्यबीज जुलै ते ऑगस्ट या कालावधीत उपलब्ध असते.
33. **मत्स्यबीज उपलब्धततेचा हंगाम कोणत्या महिन्यात असतो ?**
- मत्स्यबीज साधारणपणे जुलै-ऑगस्ट या महिन्यात उपलब्ध असते.
34. **मत्स्यबीजांची वाहतुक कशी करावी ?**
- सर्वसाधारणपणे 20 लिटर डब्यात जाड प्लॅस्टीकची (पॉलिथीन) पिशवी उभी ठेवतात. या प्लॅस्टिकच्या पिशवीत 1/3 पाणी विष्टाहित आणि स्वच्छ राहते तसेच पिशवीत भरलेला प्राणवायू 24 तासांपेक्षा जास्त पुरेल.

35. **मत्स्यबीजांची तलावामध्ये साठवून दिवसाच्या कोणत्या वेळी करावी ?**
- मत्स्यबीज सकाळी लवकर अथवा संध्याकाळी उशिरा संगोपन तलावात सोडावे. जेणेकरून पिशिवीततील पाणी व तलावातील पाण्याच्या तापमानात फार मोठा फरक पडणार नाही.
36. **संवर्धन तलावात सोडावयाच्या मत्स्यबीजांचे प्रमाण किती असावे ?**
- सधन मत्स्यशेतीमध्ये प्रति हेक्टरी 8 ते 10,000 बोटुकली तलावात सोडावी . पण खत पुरक अन्न न देता, नुसत्याच नैसर्गिक अन्नावर पैदास करावयाची असेल तर मात्र प्रति हेक्टरी 3000 ते 4000 बोटुकली सोडावीत.
37. **संवर्धन तलावात कोणत्या आकाराचे मत्स्यबीज सोडावे ?**
- संवर्धन तलावात 70 ते 80 मी. मी. आकाराच्या मत्स्यबोटुकल्यांचे संचयन करावे. बोटुकली पेक्षा लहान मत्स्यबीज सोडणे टाळावे. लहानआकाराचे मत्स्यबीज तलावात सोडल्यास एकूण उत्पादनावर त्यांचा अनिष्ट परिणाम होतो.
38. **एकलिंगी (मोनोसेक्स कल्चर) म्हणजे काय ?**
- या प्रकाराच्या मत्स्यसंवर्धनामध्ये एकाच प्रजातीच्या नर व मादी माशांचे वेगवेगळ्या तलावांमध्ये संवर्धन केले जाते जाणेकरून त्यांच्या वाढीत व उत्पादनात खुपच सुधारणा होते. तिलापीया, गोडया पाण्यातील कोळंबी इत्यादींची या प्रकारे संवर्धन केले जाते.
39. **बहु मत्स्यसंवर्धन (पॉली कल्चर) म्हणजे काय ?**
- एकापेक्षा अधिक प्रजातींच्या माशांचे एकत्रित संवर्धन या पद्धतीमध्ये करतात. बहुमत्स्य संवर्धनामध्ये फक्त अशाच प्रजातींची निवड करावी ज्यांची आपआपसात खाद्यासाठी व जागेसाठी स्पर्धा नाही. उदा. कटला, रोहू व मृगळ या माशांचे बहुमत्स्य संवर्धन.
40. **मिश्र मत्स्यसंवर्धनामध्ये माशांचे प्रमाण कसे करावे ?**
- मिश्र मत्स्यसंवर्धनामध्ये माशांचे प्रमाण खलील प्रमाणे असावे.
कटला : रोहू : मृगळ — 1:1:1 किंवा 1:2:2 किंवा 3:4:3
चंदेरा : गवत्या : सायाप्रिन्स— 4:3:3 किंवा 1:1:1
कटला : राहू : मृगळ : चंदेरा : सायाप्रिन्स — 1:1:11:1
41. **कटला, रोहू, कार्प माशांचे कोळंबी बरोबर मिश्र संवर्धन केल्यास त्यांचे संचयनाचे प्रमाण किती असावे ?**
- कटला, रोहू, माशांची 3 ते 4 हजार बोटुकला आणि 15 ते 20 हजार कोळंबी बीज प्रति हेक्टरी या प्रमाणत संचयन करावे.

42. शेततळ्यातील मत्स्यसंवर्धनास उपयुक्त प्रजाती कोणत्या आहेत ?
- भारतीय प्रमुख मासे उदा. रोहू, कटला आणि मृगळ इ. माशांचे शेततळ्याचे संवर्धन करणे फायदेशीर आहे. आजकाल 'जयंती रोहू' या जातीच्या माशांच्या 'अवरोधित बेटुकली' (Student Fingerling) चा वापर शेततळ्यातील मत्स्यसंवर्धनासाठी मोठ्या प्रमाणात होत आहे.
43. एक शेततळ्यातील मत्स्यसंवर्धनामध्ये माशांचे संचयन किती प्रमाणात करावे ?
- मिश्र मत्स्यसंवर्धन पद्धती 2000 चौ. मी. एवढ्या आकाराच्या शेततळ्यामध्ये 80: जयंती रोहू आणि 20: कटला या प्रमाणत 2500 ते 3000 अवरोधित बोटुकलींचे संचयन करावे.
44. मत्स्यसंवर्धनामध्ये कोणती पुरक खाद्ये वापरतात ?
- तेल काढलेला भाताचा कोंडा, शेंगदाणे पेंड, सरकी पेंड व सुर्यफूल पेंड इत्यादींचा वापर माशांना पुरक खाद्य म्हणून होतो .
45. संवर्धनामध्ये पुरक खाद्यांचे प्रमाण कोणत्या बाबींवर अवलंबून असते ?
- पुरक खाद्यांचे प्रमाण तलावातील माशांचे एकूण वजन व त्यांच्या वाढीच्या अवस्था यांवर अवलंबून असते.
46. एक टन मत्स्यउत्पादन मिळवण्यासाठी किती पुरक खाद्य वापरावे लागते ?
- 1 टन मत्स्यउत्पादन मिळवण्यासाठी 1.5 टन पुरक खाद्य वापरावे लागते.
47. थंडीच्या काळात खाद्याचे नियोजन कसे करावे ?
- थंडीच्या काळात माशांचे चयापचन मंदावते व त्यांना भूक कमी लागते. यामुळे त्यांचा पूरक आहार कमी करावा.
48. मासे पूरक खाद्याकडे दुर्लक्ष करतात किंवा ते स्वीकारात नाहीत ?
- संवर्धन तलावातील मासे बहुधा रोगग्रस्त असावेत.
49. मासा स्वतः भोवती गरगर फिरू लागतो, माशांचे पोहणे दिशाहीन आहे. काय करावे ?
- असा मासा मरणासत्र अवस्थेत असून रोगग्रस्त आहे. अशा माशांना तलावाबाहेर काढून नष्ट करावे व पाण्याची प्रत योग्य राखावी.
50. माशांच्या त्वचेवर गाठी आहेत. त्वचेला छिद्र पडून आतील अवयव दिसतात. काय करावे ?
- अतिरोगग्रस्त माशांना तलावातून काढून नष्ट करावे आणि तलावातील पाण्यामध्ये पोटॅशियम परमँगनेटचे द्रावण 5 किलो प्रति हेक्टर (एक मीटर खोलीसाठी) या प्रमाणात मिसळावे.

51. **माशांचे डोळे रक्तरंजीत, लालभडक, अपारदर्शक आणि घट्ट होतात काय करावे ?**
- मोरचुदाचे, पोटॅशियम परमँगनेटचे किंवा कलोरो मायसिटिनचे द्रावण योग्य प्रमाणात संवर्धन तलावात मिसळावे.
52. **माशांच्या परांवर पांढऱ्या रेषा आढळतात. पर कुजण्यास सुरुवात होते व शेवटी पर गळून पडतात काय करावे ?**
- हा पर व शेपटाचा क्षयरोग असून अशा माशाला वेगळे करावे आणि 0.5 भाग प्रति हजारी मोरचूद द्रावणामध्ये बुडवून ठेवावे.
53. **माशांच्या शरीरावर लोकरीसारखे पांढरे , राखाडी चटटे त्वचा, पर, डेळे, तोंड व कल्ल्यांर आढळतात, काय करावे ?**
- हे चटटे सॅप्रोलेग्रिया बुरशीच्या प्रादुभावामुळे आढळतात. याकरिता माशांना पाण्यांत 3 टक्के मिठाच्या द्रावणात किंवा 0.5 भाग प्रति हजारी मोरचूद द्रावणात बुडवून काढावे.
54. **माशांच्या शरीरावर व परवर प्रथम गोल व पांढरे डाग दिसतात, मासे पोहतांना अडखळतात काय करावे ?**
- हा माशांच्या 'पांढरा डाग' (white spot) रोग असून उपचार करिता 50 टक्के मिथिलिन ब्लूचे द्रावणात किंवा मिठाच्या द्रावणात माशांना बुडवून काढावे. पांढऱ्या डागाचा मोठ्या प्रमाणात प्रादुभाव झाल्यास असे मासे पुर्णतः नष्ट करावेत.
55. **मासे पाण्याच्या पृष्ठभागावर सारखे का येतात ?**
- मासे रोगग्रस्त असावेत किंवा पाण्यातील प्राणवायूचे प्रमाण कमी असावे. याकरिता पाण्याच्या पृष्ठभागावर सुर्योदयापूर्वी काठ्या माराव्यात किंवा प्राणवायूचा पूरवठा करण्याकरिता एरेअटर्सचा वापर करावा.
56. **तलावातील तळाची माती काळी पडली असून कुबट वास येतो, काय करावे ?**
- योग्य गुणवत्तेचे प्रतीजैविक (Probiotics) पाण्यात मिसळावे.
57. **मत्स्यसंवर्धन कालावधी किती असतो ?**
- मत्स्यसंवर्धन कालावधी साधारणतः 8 ते 10 मन्थ्यांचा असतो. या काळात माशांचे सरासरी वजन 1.0 ते 1.5 किलोपर्यंत वाढते.

58. **संवर्धन तलावात मासेमारी करण्याकरिता कोणते जाळे वापरावे ?**
— मासेमारी हाताने ओढावयाचे आयताकृती जाळे वापरावे. 1 एकर (100 मी. 40 मी.) आकाराच्या तलावात 60 मी. लांबी, 2 ते 3 मी. उंची व 3 ते 4 सें. मि. आसाचे जाळे वापरावे.
59. **मासे पकडल्यानंतर बाजारपेठेत नेण्यापर्यंत काय काळजी घ्यावी ?**
— पकडलेले मासे सर्वप्रथम स्वच्छ धुवून प्लस्टिक ट्रे मध्ये मासे आणि बर्फाच्या 1:2 या प्रमाणात साठवावेत. अशा प्रकारे साठवून केलेले प्लॅस्टिक ट्रे शीतकरण सुविधा उपलब्ध असलेल्या वाहनातून बाजारपेठेत घेवून जावेत .
60. **बाजारात विक्रीयोग्य माशांचे वजन किती असावे ?**
— साधारणतः 750 ग्रॅम व अधिक वजनाचे मासे विक्रीयोग्य ठरतात.
61. **1 हेक्टर मत्स्यसंवर्धन क्षेत्रातून किती मत्स्य उत्पादन मिळते ?**
— 1 हेक्टर क्षेत्रातील संवर्धन तलावातून 5 ते 6 टन माशांचे उत्पादन मिळू शकते.